

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО, НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Січевлюк-Врублевський Тарас Степанович

аспірант

Інституту держави і права ім. В.М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Збройна агресія РФ призвела до ряду викликів для здійснення кримінального провадження на території України. 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 було введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України¹. Ракетні обстріли об'єктів цивільної інфраструктури, терор та напади на населення й активні бойові дії на значній території держави призвели до фіксації значної кількості злочинів проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зареєстровано 68 тисяч кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів, вчинених російськими окупантами протягом року війни. Щодня додаються до 200 нових проваджень².

14 квітня Верховна Рада ухвалила закон №7183 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану. Він стосується окремого розділу КПК «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» і вносить відповідні зміни до тексту Кодексу³. Зокрема, введено статтю 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Норми ст. 615 КПК України, яка регулює особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, можна поділити на дві групи.

До першої належать норми, які пов'язані з воєнним станом та застосовуються без будь-яких додаткових умов, а до другої – ті, що пов'язані з воєнним станом і застосовуються за наявності додаткових

¹ Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 02.04.2023).

² Українське Радіо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100866> (дата звернення: 02.04.2023).

³ Офіційний вебпортал парламенту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 02.04.2023).

умов. Так, друга група норм стосується насамперед п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, яким передбачено, що на період воєнного стану та за умови неможливості виконання слідчим суддею повноважень (перелік міститься в цій нормі) такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури.

Разом з тим, нажаль, трапляться непоодинокі випадки неправомірного виконання прокурорами повноваження слідчого судді, зокрема щодо надання дозволів на проведення обшуків у кримінальних провадженнях.

Так, керівник Подільської окружної прокуратури у місті Київ в травні 2022 року зареєстрував кримінальні провадження за ст. 110-2 (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу) та ст. 111-1 (колабораційна діяльність) ККУ. Пізніше, скориставшись «воєнними» змінами в ст. 615 КПК, не звертаючись до суду, самостійно виніс низку постанов про проведення обшуків. Але, 20 травня слідчий суддя Подільського районного суду Києва відмовився заарештувати зазначені гроші та майно, при цьому суд звернув увагу на те, що суд не припиняв роботу під час агресії РФ, отже прокурор не мав права підміняти собою слідчого суддю. Відповідну позицію підтвердив і Київський апеляційний суд. У підсумку 31 серпня 2022 року був притягнутий до дисциплінарної відповідальності у вигляді догани. Крім зазначених порушень, прокурор доручив розслідування кримінального провадження Подільському УП ГУНП у м. Києві, яке, згідно з вимогами частини другої статті 216 КПК України, не мало таких повноважень, а саме – замість спрямування кримінального провадження за підслідністю до органів безпеки, надав доручення поліції щодо встановлення обставин кримінального правопорушення⁴.

Аналогічна ситуація з перевищенням повноважень прокурором мала місце у квітні 2022 року – керівник Шевченківської окружної прокуратури міста Києва вирішив скористатися змінами до ст. 615 Кримінального процесуального кодексу та виніс дві постанови про обшуки та одну постанову про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою⁵.

Також, заступник керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва достовірно знаючи про те, що Подільський районний суд м. Києва не припиняв свою роботу з 24 лютого 2022 року, а відтак, про відсутність підстав для застосування положень пункту 2 частини першої

⁴ Офіційний вебпортал Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/08/31/2808> (дата звернення: 02.04.2023).

⁵ Офіційний вебпортал Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdkp.gov.ua/decision/2023/03/1/3397> (дата звернення: 02.04.2023).

статті 615 КПК України, забезпечив винесення керівником прокуратури постанови про надання дозволу на проведення обшуків⁶.

Перевищення влади або службових повноважень органами досудового розслідування та допущена ними службова недбалість, призводить до того, що суди виносять виправдувальні вироки, що, в свою чергу, дає право особі, яка незаконно переслідувалась, на підставі статті 1176 Цивільного кодексу України та Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», звертатись до суду за компенсацією збитків.

Як свідчить судова практика, суди, як правило, задовольняють такі позовні заяви потерпілих, внаслідок чого держава вимушена компенсувати цим особам кошти в значних розмірах. Так, постановою суду від 19.10.2022 року стягнуто з Держави моральну шкоду у розмірі 207600 гривень⁷. Рішенням суду від 23.01.2020 року стягнуто з Державної казначейської служби України на користь позивача 300000,00 грн. на відшкодування моральної шкоди⁸.

Рішенням суду від 17.01.2020 року стягнуто моральної шкоди у розмірі 450000,00 гривень⁹. Рішенням суду від 18.04.2019 року стягнуто з Держави на користь позивача 1000000,00 грн. у рахунок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями прокуратури¹⁰.

У цьому зв'язку відзначимо, що Законом України № 2548-VIII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» було внесено такі зміни до ст. 130 Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування права зворотної вимоги до цих осіб у разі встановлення в їхніх діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, або дисциплінарного проступку¹¹.

⁶ Офіційний вебпортал Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/11/09/3275> (дата звернення: 02.04.2023).

⁷ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107274022> (дата звернення: 02.04.2023).

⁸ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87314795> (дата звернення: 02.04.2023).

⁹ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87139921> (дата звернення: 02.04.2023).

¹⁰ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81419064> (дата звернення: 02.04.2023).

¹¹ Офіційний вебпортал парламенту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 02.04.2023).

Юридичною підставою для притягнення слідчого чи прокурора до матеріальної відповідальності у порядку регресу є вирок суду, який набрав законної сили (де власне і встановлюється факт скоєння злочину конкретними службовими особами), або відповідне рішення уповноваженого органу щодо притягнення їх до дисциплінарної відповідальності¹².

Отже, в результаті неправомірного виконання прокурорами повноваження слідчого судді та порушення підслідності на стадії досудового розслідування прокурорами та слідчими охоронюваним законом державним інтересам та громадянам завдається істотної шкоди, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів «Перевищення влади або службових повноважень слідчими органу досудового розслідування» та «Службова недбалість». В окремих випадках такі незаконні дії спричиняють тяжкі наслідки.

Таким чином, при неправомірному виконанні прокурорами повноваження слідчого судді та порушенні слідчим чи прокурором правил підслідності ними, як працівниками правоохоронних органів, вчиняється правопорушення, у складі якого наявні елементи злочинів, передбачених ст. 365 та ст. 367 КК України. З огляду на викладене можна стверджувати, що наявні у законодавстві України кримінально-правові, дисциплінарні та цивільно-правові заходи не є ефективними засобами запобігання та подолання наслідків злочину, передбаченого у ст. 365 та ст. 367 КК України. Для покращення ситуації доцільним буде проведення роботи правового характеру, скерованої на запобігання таким випадкам, зокрема: зміна та/чи доповнення тих нормативно-правових актів, які удосконалять механізм оперативного притягнення до відповідальності конкретної особи – слідчого та/або його процесуального керівника вже на етапі досудового розслідування.

При цьому дисциплінарна відповідальність прокурора повинна суміщатися із можливістю покладання дисциплінарної чи іншої відповідальності також і на керівників структурних підрозділів правоохоронних органів, під юрисдикцією яких відбувалися такі порушення. Крім того, дієвим заходом запобігання порушення правил підслідності може послугувати законодавча заборона щодо внесення неуповноваженою особою до Єдиного реєстру досудових розслідувань даних про кримінальні правопорушення та про хід досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Винні особи, мають притягатися до кримінальної відповідальності за ст. 365 та ст. 367 КК України, суміщеної із матеріальною відповідальністю за шкоду, спричинену державі виплатою матеріальної компенсації моральної шкоди, понесеної потерпілими.

¹² Січевлюк-Врублевський Т. С. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу під час здійснення досудового розслідування злочинів з порушенням правил підслідності (ст. 365 КК України) / Січевлюк-Врублевський Т. С. // Держава і право : зб. наук. пр.– Київ. Юридичні і політичні науки. – 2020 – С. 144-158.